

GALLO-ROMEINSE BEWONING TER HOOGTE VAN DE WILGEHOEVE IN EKEREN (ANTWERPEN): RECENT ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

TIM BELLENS

Met het oog op de realisatie van een grootschalige verkaveling tussen de Alfons Wensstraat en de Wilgehoevestraat in Ekeren (Antwerpen) voert de stedelijke afdeling archeologie sinds het voorjaar van 2005 een gefaseerd archeologisch onderzoek uit. Sinds enkele decennia staat de omgeving van de Wilgehoeve bekend om haar hoge archeologische waarde. Al in de jaren '70 van de vorige eeuw documenteerden archeologische verenigingen en heemkundige kringen er sporen uit de IJzertijd en de Gallo-Romeinse periode. Zo vormde de ontdekking van een tweeschepige woonstalhoeve met potstal in 1974 als 'Alphen-Ekeren'-prototype een belangrijke schakel in de kennis van de inheemse houtbouw in onze contreien. Midden jaren '80 werden opgravingen verricht naast de huidige Wilgehoeve zelf. Hierbij kwamen opnieuw sporen uit de IJzertijd en de Gallo-Romeinse periode aan het licht. In 2002 en 2003 documenteerden twee projectploegen van de stedelijke afdeling archeologie bij de uitbreiding van goederenspoor 27A en de bouw van een geluidswal talrijke sporen uit de metaaltijden en de Middeleeuwen.

Gelet op de gekende archeologische waarde van het projectgebied lag het voor de hand dat er vóór de bouwwerken een prospectie met proefsleuven werd uitgevoerd. Dit vooronderzoek werd uitgevoerd door de Afdeling Monumenten & Landschappen (Vlaamse Gemeenschap) en de stedelijke afdeling archeologie. Hieruit bleek dat de zone naast de Wilgehoeve tal van archeologische sporen bevatte, zodat hier een groter opgravingsvlak werd uitgegraven voor verder onderzoek. De daaropvolgende opgravingen werden uitgevoerd door de stedelijke afdeling archeologie, met de hulp van enkele vrijwilligers en stagiairs. De eerste opgravingszone werd in de daaropvolgende weken uitgebreid tot een areaal van ruim 11 are. Een tweede onderzoekszone van ongeveer 5 are werd in het najaar van 2005 uitgezet in de uitgegraven wegkoffer ten zuiden van het goederenspoor, in het noordelijke deel van het projectgebied. Hierbij werden voornamelijk bewoningssporen uit de metaaltijden ontdekt - vermoedelijk uit de late Bronstijd/vroege IJzertijd.

Wat de Gallo-Romeinse periode betreft, bracht het recente onderzoek twee parallelle tweeschepige woonstalhoeven met verdiepte stalbodem (potstal?) in kaart. Beide houtbouwconstructies hebben een NO-ZW-oriëntatie en worden gescheiden door een rij alternerende wandpalen. De woongedeelten situeren zich zuidwestelijk van de stallen. De noordelijke hoeve meet minstens 17 x 7m, de zuidelijke minstens 13 x 7m. Mogelijk was het zuidelijke gebouw even lang als het noordelijke, maar dit kan door recente verstoringen niet achterhaald worden. In een eerste onderzoeksfase werden de twee stalbodems blootgelegd en onderzocht. De noordelijke stalbodem had een bewaarde diepte van maximum 50 cm, de zuidelijke maximum 25 cm. Onder de stalbodem van het zuidelijke gebouw werden middenstaanders opgemerkt. De twee bijhorende woongedeelten werden in een volgende fase onderzocht. In het woongedeelte van de noordelijke hoeve werden twee zware middenstaanders geregistreerd. Een van de onderzoeksvragen blijft of er een chronologisch verschil bestaat tussen de twee gebouwen. De vulling van de stalbodems werd bemonsterd voor toekomstig pollenonderzoek. Mogelijk biedt dit meer helderheid in de problematiek rond potstallen.

De ontdekking van twee vierkante waterputten, waarvan een in het woongedeelte van de noordelijke hoeve, bevestigt dit vermoeden. De waterputten waren opgebouwd uit inlandse eik met verticale hoekpalen en dubbele horizontale wandplanken. De zuidelijke waterput bleek dieper uitgegraven dan de noordelijke, zodat het constructiehout onder de grondwatertafel uitstekend bewaard was gebleven.

Zowel uit de stalbodems als uit de waterputten kwamen talrijke vondsten die in afwachting van een detailstudie gedateerd worden in de tweede helft van de 2de en het begin van de 3de eeuw

n.C. Deze datering sluit aan bij het dendrochronologisch onderzoek op het constructiehout van de zuidelijke waterput, resulterend in een veldatum van 158 n.C. (met een marge van 8 jaar). In het ceramisch vondstmateriaal neemt het reducerend gebakken aardewerk een prominente plaats in. Daarnaast is ook importwaar vertegenwoordigd, bijvoorbeeld een aantal 'geverfde' bekken en in mindere mate terra sigillata. Qua vorm en functie valt vooral het aandeel van de mortaria en dolia op. In de vulling van de stalbodems werden ook talrijke fragmenten van wet- en maalstenen ontdekt. Bovendien werd een hoekfragment van een natuurstenen schminkplaatje gevonden, dat erg vergelijkbaar is met een plaatje dat tijdens het HSL-onderzoek in de provincie Antwerpen werd ontdekt. In een van de woonstalhoeven werd een fragment van een paarsblauwe glazen armband met gele zigzaglijn in La Tène-traditie gevonden. Het vondstmateriaal geeft een rijk beeld van een agrarische nederzetting met handelscontacten tot buiten de huidige landsgrenzen.

Behalve deze Gallo-Romeinse resten werden ook sporen uit de metaaltijden opgemerkt. In een van deze paalkuilen werd een goed bewaarde tas met oor uit de late Bronstijd/vroege IJzertijd ontdekt. Hoewel het onderzoek nog volop aan de gang is, wordt eens te meer duidelijk dat de omgeving van de Wilgehoeve al lang vóór het begin van onze jaartelling bewoond en bewerkt werd. Het wordt dan ook boeiend om het recente onderzoek te confronteren met gegevens uit eerdere opgravingen van nabijgelegen sites.

Bibliografie

CUYT G., Ekeren in de oudheid. Een evaluatie van het archeologisch onderzoek, in: VEECKMAN J. (red.), *Berichten en Rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg 2, Antwerpen*, 1998, pp. 145-159.

MINSER K., VEECKMAN J., BELLENS T., *Ekeren opgespoord: archeologisch onderzoek bij de verbreding van goederenspoor 27A*, Antwerpen, 2002.

MINSER K., Van de Leugenberg tot het Laar. Bewoningssporen uit de late Bronstijd, de IJzertijd en de Gallo-Romeinse periode aan de goederenspoorlijn te Ekeren. Interimverslag, in: CUYT G., SAS K. (red.), *Vlekken in het zand. Archeologie in en rond Antwerpen*, Antwerpen, 2003, pp. 99-105.

Contact

Tim Bellens
Stad Antwerpen - afdeling archeologie
Kloosterstraat 15 2000 Antwerpen
Tel. 03 232 92 08
tim.bellens@stad.antwerpen.be

DECOUVERTE D'UNE VILLA GALLO-ROMAINE AU CHAMP DE ST-ELOI A MERBES-LE-CHATEAU (PROV. HAINAUT)

NICOLAS AUTHOM & NICOLAS PARIDAENS

Le site gallo-romain du Champ de Saint-Eloi est situé sur la limite communale séparant Merbes-le-Château et Erquennes, à cheval sur l'entité de Labuissière et de Solre-sur-Sambre. Les vestiges des murs furent repérés par un membre du Cercle d'Histoire de Merbes-le-Château à l'occasion des travaux de terrassement menés en novembre 2005 en vue de l'agrandissement du zoning industriel de Solre-sur-Sambre. L'évaluation puis la fouille furent mises en place en accord avec le Service de l'Archéologie du Hainaut et le Centre de Recherches Archéologiques (CReA) de l'ULB.

Le Champ de St-Eloi se trouve dans la partie orientale de la Cité des Nerviens, à la limite de la Cité de Tongres. Cette limite a pu suivre la Hantes et est probablement marquée par le site des Castellains à Fontaine-Valmont, situé à 2,5 km à l'est de la villa. Outre la Sambre, la voie reliant Bavay à la Meuse, passant à 3,5 km au sud du site, a pu jouer un rôle économique notable dans l'histoire de la région. Plusieurs sites sont d'ailleurs mentionnés dans ce « couloir » donnant vers la chaussée, délimité à l'est par la Hantes et à l'ouest par la Tûre. Citons quelques objets isolés trouvés au hameau de Hurtebise et la nécropole de la Tûre ayant livré quelques 45 sépultures. Par la chaussée, Bavay se trouve à 28 km.

Le domaine est implanté en bordure de Sambre, à proximité du confluent de la Hantes, sur un faible versant orienté au nord. Le fundus comporte un grand corps de logis et au moins deux bâtiments annexes. La limite S-O du domaine est marquée par un fossé rectiligne, situé à 25 m du corps de logis et repéré sur 54 m. Large d'1,50 m à l'ouverture, son remplissage supérieur limoneux a livré du matériel céramique et osseux ainsi que de nombreux matériaux de construction. Les coupes ont montré un profil en cuvette avec un fond concave étroit. La profondeur conservée oscille entre 0,30 et 0,55 m.

Le bâtiment principal

Au moment de la rédaction de cet article, le corps de logis est toujours en cours de fouille. Seul son plan nous est connu partiellement ; il s'agit d'un bâtiment long de plus de 65 mètres et large de 22 mètres. Repéré à la sonde sur une vingtaine de mètres supplémentaires, il se prolonge vers le N-E dans une zone non touchée par les travaux. Le corps de logis est installé dans le sens de la pente, vraisemblablement jusqu'à la limite de la zone inondable. Ce choix a entraîné des contraintes techniques supplémentaires suscitant un aménagement en paliers. Son état de conservation est assez inégal. Certains murs présentent encore une assise de parement alors que d'autres ne se distinguent que par leurs fondations en pierre ou par leurs tranchées de récupération. Actuellement, 16 pièces de dimensions différentes ont déjà été repérées. Deux d'entre elles présentent un sol de mortier rose. Des fragments de pilettes et de tubulures laissent supposer la présence de pièces sur hypocauste. Aucune trace de bains n'a encore été découverte. En toute logique, ceux-ci devraient se situer à l'extrémité N-E du bâtiment, dans la partie basse du site, non dégagée.

Le cellier

Situé au sud du corps de logis, il présente un bon état de conservation. De forme rectangulaire, ses dimensions internes sont de 3,30 m sur 2,50 m. On accède côté sud-est grâce à un escalier d'1,07 m de large, composé de 7 marches maçonnées en petits moellons. Les murs présentent un parement en opus mixtum conservé sur 1,87 m de hauteur. Un lit de dalles en terre cuite sépare 10 (en bas) et 5 (en haut) assises de petits moellons de pierre, soigneusement équarris. Le blocage est formé de pierres irrégulières et de mortier jaune. Les murs sont posés sur le sol en place, sans fondation. La face contre terre ne comporte pas de parement. L'espace interne est rythmé de sept niches, trois au sud, une à l'est, deux au nord et d'un soupirail à l'ouest. Une dernière niche est aménagée dans le mur nord de l'escalier. La largeur des niches varie de 0,60

à 0,76 m et la profondeur de 0,35 à 0,45 m. Leur partie supérieure n'est pas conservée. Elles ont été aménagées au niveau du lit de dalles en terre cuite, à 1,20 m du sol. Le soupirail, légèrement décalé vers le sud, mesure 1,20 de large à l'ouverture et 0,38 m de profondeur. Une partie du niveau d'occupation conservée se compose d'un limon gris foncé contenant du charbon de bois. Cinq trous de poteaux enrésés dans le blocage des murs témoignent d'une superstructure. Le comblement du cellier présente une succession de remblais ayant livré une grande quantité de matériel archéologique. Après comblement, le cellier a été recoupé par un long mur suivi sur 20 m, orienté E-O et accolé au mur occidental, se prolongeant de part et d'autre de la cave. L'installation de cette large fondation jusqu'au « bon sol », a provoqué l'arrachement d'une partie des marches de l'escalier, du soupirail ainsi que du parement du mur sud de l'entrée. La fonction et la datation de ce mur nous échappent à ce stade de la recherche.

Fig. 1 : Vue du cellier (photo : N. Paridaens, CReA)

L'annexe est

Un long bâtiment rectangulaire, long de 19,25 m sur 5 m hors tout, orienté NO/SE est situé à une dizaine de mètres du corps de logis. En vis à vis du cellier, il ferme la cour du domaine côté est. Il couvre une superficie de 96 m². Le petit côté ouest présente un bon état de conservation avec trois à quatre assises ; l'élévation des autres murs varie d'une à deux assises conservées. Les murs, épais de 0,50 m, sont construits avec des moellons en pierre calcaire bleue. Les fondations, peu profondes, sont constituées d'un cailloutis et de mortier jaune. Un premier niveau d'assises de pierres plates sert de base au parement constitué de gros blocs sommairement équarris et liés au mortier jaune. Le blocage est formé de pierres irrégulières liées au mortier jaune. L'accès, situé côté nord, est légèrement décentré vers l'ouest, à 6,50 m de l'angle NO. Il est marqué par une interruption du parement, large d'1,55 m et constitué d'un niveau compact de terre comprenant quelques fragments de tuiles. La couche de destruction a livré quelques éléments de pierre moulurées de grandes dimensions en calcaire bleu. Le niveau d'occupation, intact, n'a livré quasi aucun artefact. La fonction est difficile à cerner. L'isolement et le plan allongé du bâtiment nous invite à y reconnaître, à l'heure actuelle, une grange ou une étable. La faible largeur de l'accès empêche le passage d'une machine agricole ou d'un chariot.

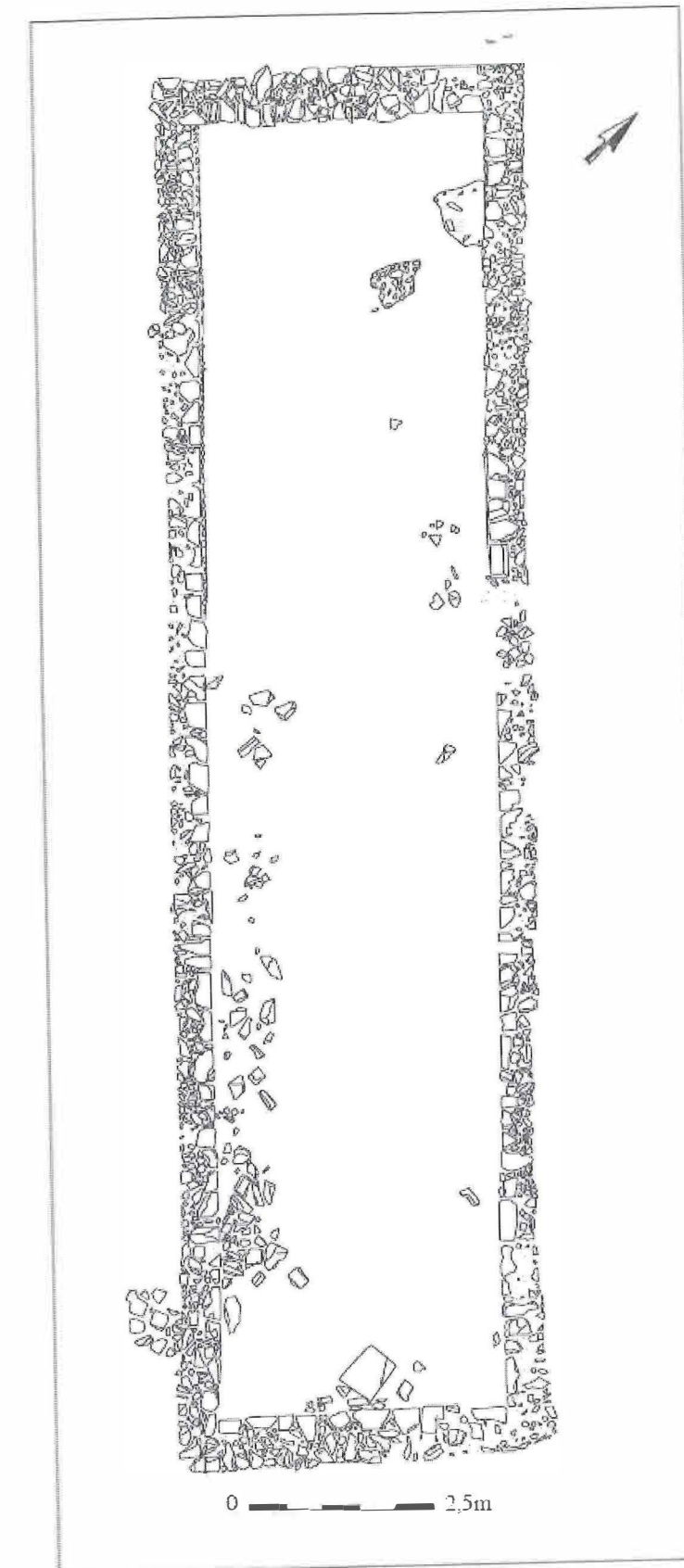

Fig. 2 : Plan de l'annexe est (Relevés, A. Eid, N. Authom, N. Paridaens. DAO, N. Bloch, CReA)

Plusieurs fosses à chaux liées à la construction des bâtiments se situent autour de cette annexe. Deux présentent un plan circulaire (1 m de diamètre) et une troisième est de forme

rectangulaire (1,50 m x 0,70 m). Une dernière cuve à chaux rectangulaire (1,05 m x 0,80 m) possède un fond composé de cinq tegulae retournées.

A ce stade de la recherche, le site de St-Eloi ne semble pas avoir été occupé avant le IIe siècle de notre ère. Le comblement du cellier intervient dans la première moitié du IIIe siècle. La fouille devrait se prolonger jusqu'au début de l'été 2006.

Contact

Authom, Nicolas
Centre de Recherches Archéologiques (CReA). Faculté de Philosophie et Lettres, CP175
Université libre de Bruxelles
Avenue F. Roosevelt 50
B-1050 Bruxelles
nicoauthom@yahoo.fr

Paridaens, Nicolas
Centre de Recherches Archéologiques (CReA). Faculté de Philosophie et Lettres, CP175
Université libre de Bruxelles
Avenue F. Roosevelt 50
B-1050 Bruxelles
nparidae@ulb.ac.be

DIJK UIT DE ROMEINSE TIJD AANGESNEDEN ONDER HET MIDDELEEUWSE VISSERSDORP WALRAVERSIJDE

MARNIX PIETERS, INE DEMERRE & INGE ZEEBROEK

In september 2005 werd in het Provinciaal Domein Raversijde naar aanleiding van archeologisch onderzoek naar het middeleeuwse verlaten vissersdorp Walraversijde door het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed een verrassende vaststelling gedaan. Ter hoogte van de woning van wijlen Mevrouw Jeanne Boydens, ongeveer ter hoogte van de ingang van het Memoriaal Prins Karel nabij de Duinenstraat, werd onder de sporen van het laatmiddeleeuwse vissersdorp een dijk uit de Romeinse tijd aangesneden¹.

Fig. 1: De donkere band betreft de met humus aangerijkte toplaag van de begraven bodem.

Tot nog toe laat men de geschiedenis van de bedijking in Vlaanderen aanvangen in de Middeleeuwen. De nieuwe informatie uit Raversijde laat toe de geschiedenis van de bedijking van de kustvlakte minstens te laten opklimmen tot de eerste eeuwen van onze jaartelling. Deze informatie ligt in elk geval in lijn met wat voor sommige kustgebieden van Engeland², Nederland³ en Duitsland⁴ op basis van archeologische informatie reeds wordt verondersteld voor de Romeinse periode. De gedetailleerde analyse van de onderzoeksgegevens in verband met de dijk te Raversijde moet nog worden uitgevoerd maar één en ander is nu reeds duidelijk.

¹ Vroeger werden ook al sporen van zoutwinning (Thoen 1978) en veenwinning (Pieters 1993) uit de Romeinse tijd aangesneden te Raversijde.

² Allen & Fulford 1986, Rippon *et al.* 2000.

³ de Ridder 2005

⁴ Ey 2005.